

Autistické rysy z hermeneutické pozice II

Autor: Adéla Dluhošová

Abstract

Autistic traits from a hermeneutic position II. – The current biological-reductive naming of autism as a pervasive developmental disorder contributes to the stigmatizing perception of autism. Last but not least, it can complicate the path to a positive identity for people with autism, as more people with ASD tend to take language literally. The article searches for the cause of this way of perceiving the neurodiversity of a person, looking for ways to better acceptance and self-acceptance of people with ASD. Autistic spectrum disorders require a holistic hermeneutic approach. People with this nature enrich society, at the same time, misunderstanding these differences can lead to unnecessary traumatization or contribute to the development of perverse variants of autism. Latent, less pronounced, but all the more numerous in society, autistic traits that more people show also deserve attention. Some philosophers describe the symptoms of autistic traits, point out the difference in the overall structure of such a form of humanity and come to terms with it, even if they name the given phenomenon in a different way.

Keywords: autism spectrum disorders, hermeneutics, dialogue, dasein-analysis

Klíčová slova: poruchy autistického spektra, hermeneutika, dialog, daseinanalýza

(pokračování z č. 1/XIX/2022)

Jak podpořit emancipaci autismu?

Nabízí se tedy otázka, jak jinak tuto variantu lidského bytí pojmenovat, protože nějaké pojmenování v rámci řeči potřebujeme. Ať už jsme kýmkoliv, principiálně potřebujeme rozumět sami sobě, pokud ne pozitivně, tak alespoň adekvátně naší přirozenosti – ani přikrášleně, ani negativně. Pojmenování autistických rysů jakožto poruchy adekvátní z výše uvedených důvodů není. Navíc se jako leckdy přínosné v mezilidském dialogu jeví pojmenovat autistickou jinakost, protože tím se otevírá cesta k vzájemnému pochopení skrze hermeneutický klíč autistických rysů, předejdeme tím dezinterpretacím, nepochopení a leckdy i zbytečným citovým zraněním. K tomu, aby člověk s autismem tuto svou přirozenost druhému v rozhovoru popsal, potřebuje, aby autistické rysy byly zbavené stigmatizační nálepky poruchy, či postižení, což je zažitý společenský i vědní předpoklad.

Kognitivně-behaviorální přístup k terapii autismu se mi jeví v některých aspektech sice jako prakticky funkční, ale v základním svém principu v něčem rizikový, protože ve své podstatě učí lidi s autismem předstírat, že jsou někým jiným a hrát divadlo. „Být sám sebou a neztratit druhé – být spolu s druhými a neztratit sám sebe,“¹ je výstižné heslo

¹ *DA-psychotherapie*. Online. Dostupné z WWW: <<https://www.da-psychotherapie.cz/psychotherapie>>

daseinsanalýzy, směru vycházejícího z fenomenologie a filosofie Martina Heideggera. Na druhou stranu z praxe uznávám, že určité nácviky mainstreamové komunikace potřebují lidé s autismem, podobně jako Čech potřebuje základy němčiny, když jede do Německa. A za další, je vždy nejdůležitější a primární osobnost psychoterapeuta, terapeutický směr a jeho důrazy jsou dle mého názoru sekundární. Zastřešujícím názvem sociálních nácviků má být ale osvojování si neurotypického jazyka, který v některých situacích potřebuji ovládat, a nikoliv korekce mé pervazivní poruchy. Tedy se opět dostáváme k tomu, že aby mohli být lidé s autismem více sami sebou a my jim mohli lépe porozumět, potřebujeme nestigmatizační pojmenování, které umožní člověku s autismem, pokud to uzná za vhodné a přínosné, pojmenovat druhým lidem snáze svou jinakost.

Eventuálně ostatním lidem umožní dát lidem s autistickými rysy zpětnou vazbu a sdělit jim svou domněnku, že mohou vnímat věci jinak z důvodu jejich autistických rysů, což je impuls, který může přinést člověku s autistickými rysy značnou úlevu a sebedorozumění, protože o tom nemusí vědět a zároveň tak může lépe porozumět sám sobě, často i bolestným záležitostem svého osobního příběhu, kdy mohl sám sebe hodnotit, a třeba i svá dílčí selhání, příkřeji a bez porozumění skutečným příčinám.

Tento praktický důvod je ovšem až sekundární, primární důvod je snaha o překročení klasického reduktivního náhledu současného vědeckého diskurzu na autistické rysy. Paradoxně původní pojmenování Hanse Aspergera popisuje daný jev ve smyslu *autistické psychopatie* poměrně trefně, ale pouze v případě, pokud bychom slovo *pathos* překládali jako vášeň. Potom triáda sám-duše-vášeň by byla podle mého názoru v podstatě vhodným pojmenováním. Do jazyka dnešní doby toto ale není přenositelné, protože psychopatie má v běžném porozumění lidí jednoznačně negativní konotaci, tudíž by pojmenování nebylo rozuměno, tak jak je třeba. V podobném smyslu mi nepřipadá vhodné pokračovat v užívání slova *autismus*, protože porozumění tomuto pojmu je již tradičně chápáno prizmatem pervazivní vývojové poruchy či postižení. Problematickým je i název Aspergerův syndrom kvůli kontroverzní minulosti Hanse Aspergera.

Etymologie má jednak ráda co nejkratší a nejpraktičtější pojmenování a dále má odborný jazyk specifickou zálibu v cizích slovech. Napadají mě proto dvě možná pojmenování odvozená z řeckého *άλλα* – *άλλα* – jiný, *χρονος* – *chrónos* – čas, tedy člověka s autismem pojmenovat jako alachronického člověka – člověka s jiným časem, jiným vnímáním času. Domnívám se totiž, že odlišnost v prožívání vztahů, emocionality, myšlení a dalších sfér člověka primárně a původně spočívá v odlišném vnímání času. Eventuálně druhé možné pojmenování odvozené z řeckého *αυτός* (sám) a *κόσμος* (kosmos) – jako člověka s autokosmem, eventuálně autokosmického člověka, což odpovídá častému způsobu, k jakému se uchylují odborníci, kteří chtějí v pojmenování překročit zavedený vědecký diskurz – obvykle konstatují, že člověk s autismem je „jiný, myslí jinak a má svůj svět“. Možné přeznakování autismu je námětem k širší debatě, ve které by primární hlas měli mít lidé s autismem. Výše uvedené jsou dílčí náměty pro tyto úvahy.

Ve chvíli, kdy bychom pojmenovali autismus původněji, tedy trochu méně karteziánsko-reduktivně, a pokud v důsledku toho postupně dosáhneme destigmatizace autismu jako postižení, přispějeme tím pravděpodobně k úbytku těch rodičů, kteří si nechtějí

přiznat „postížení svého dítěte“ a v návaznosti na to předejdeme jejich blokaci začít pracovat s jinakostí tohoto dítěte: čím dříve, tím lépe. Podobně pomůžeme třeba dospělým lidem s určitými autistickými rysy na cestě k sebeporozumění jejich jinakosti, protože už nebudou mít takový problém s tím si svou jinakost sami sobě přiznat a dále ji sdělit druhým. Porozumění autismu skrze hermeneutický klíč jinakosti je zásadní také z toho důvodu, že tento jiný způsob přirozeného vnímání některých lidí přináší vedle charismat také svá úskalí. Krizové projevy autismu totiž mohou být do značné míry zapříčiněné také způsobem, jakým se NT lidé k lidem s autistickými rysy chovají, jak jim rozumějí, eventuálně důsledkem jejich vylučování, které svým způsobem začíná již u současného rozvrhu odborného jazyka a konceptu pervazivní vývojové poruchy.

Úskalí myšlení člověka s autistickými rysy

V literatuře o autismu se můžeme dočíst na první dojem protichůdná tvrzení – jednak tvrzení o systematizujícímu způsobu myšlení, které leckdy přispívá k originálním posunům ve vědě a myšlení,² a dále konstatování sklonu k rigiditě v myšlení. Jakmile se mysl člověka s autismem rozjede po jedné koleji, nelze příliš docílit změny názoru, v diskusích mají tyto lidé často tendence neochvějně trvat na svém: „Jakmile se jejich mysl rozjede po určité koleji, nedokážou ji přehodit na jinou výhybku, jejich přesvědčení nezmění ani zjištění, že neměli pravdu.“³

Samozřejmě, že originální systematizující myšlení může být s rigidním myšlením něčím příbuzné. V systematizaci, která hledá stálý opakující se nadčasový vzorec, je něco z touhy po neměnnosti, která se v rigidním myšlení vyskytuje primárně, ovšem rozumíme tomu spíše tak, že rigidní myšlení více šlape po jedné koleji, zatímco systematizující originální myšlení toto dělá také, ovšem může se vydat tímto směrem a následně objevit nějaký originální systematizující vzorec. Z mé zkušenosti vyplývá, že rigidní i originálně systematizující myšlení může být typické pro jednoho a téhož člověka s autistickými rysy, záleží na kontextu. Příkladem by mohla být situace, kdy rigidním, uzavřeným způsobem přispívá do diskuze, kam sice přináší originální a systematizující vhled, ale protože ho prosazuje ve své podstatě stále stejnou egocentrickou samomluvou, kdy nereaguje v rozhovoru na toho druhého a jeho úhel vidění, působí jeho myšlení velmi rigidním a dogmatickým dojmem.

Někteří lidé s autistickými rysy budou mít více tendenci k rigidnímu myšlení, ve smyslu pohybu po stále stejných kolejích myšlení, oproti jiným. Podle mě to zřejmě souvisí v obecné rovině s inteligencí daného člověka, pokud inteligenci vnímáme především jako projev větší kreativity. Na podkladě podobné tendence k neměnnosti v myšlení se v závislosti na míře kreativity zřejmě rozvíjí buď spíše čistě rigidní myšlení, nebo myšlení originálně-systematizující.

Podstatným rysem Aspergerova syndromu jsou problémy při chápání vztahu mezi vzájemně souvisejícími symboly a jejich vztahu k danému kontextu. Lidé s AS mají tendenci věci dezinterpretovat – důvodem je neporozumění koherenci, vzájemným souvislostem mezi jevy. Ve výsledku jim pak uniká smysl celku jako takového, mají tendenci věnovat se spíše maličkostem, detailům, a to na úkor porozumění celku. Velký komunikační problém

² BARON-COHEN, Simon. *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*. Brno: Emitos, 2014, s. 115–121.

³ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom: porucha sociálních vztahů a komunikace*. Praha: Portál, 2012, s. 116.

představují informace, které nejsou vyřčeny. To, co není přímo vyjádřeno, zůstává neviditelné, v konkrétním smyslu nepozorovatelné. Toto vše vyvstává v sociální komunikaci, která je vždy neopakovatelná, jedinečná, podstatou je vycítit „kontext“, ve kterém druhý hovoří.⁴ Nutno říct, že podstatným způsobem záleží na intenzitě autistických rysů.

Člověk s těžkým autismem se může jevit jako skutečný sociální invalida, člověk s lehčími autistickými rysy (včetně těch latentních mimo diagnostické pásmo) se může naučit poměrně dobře adaptovat, a to předně tehdy, pokud mu vyšší intelekt pomůže tento problém kompenzovat. To, co ostatní intuitivně vědí, nahradí člověk s autistickými rysy a zároveň s vysokým intelektem aplikací sociálních vzorců a metod v komunikaci. Výsledkem může být vystupování, které působí v podstatě naprosto NT typicky a obrátě. Domnívám se, že řada lidí s lehčími autistickými rysy a vyšším intelektem takto kompenzuje svou sociální neobratnost, aniž by si toho byli vědomi. Jsou „maskovanými“ autisty a nevědí o tom. Uvědomují si třeba pouze to, že je pobyt mezi lidmi místo relaxace a odpočinku spíše unavuje a dále mohou mít pocit, že neumí být příliš spontánní a necítí se být mezi lidmi příliš sami sebou.

V závislosti na míře, respektive tíži autistických rysů může být aplikace sociálních vzorců a komunikačních metod v podstatě jediná možná cesta, jak v komunikaci lépe porozumět lidem. Zároveň z pozice této analytické distance mohou tito lidé činit objevy obecných tendencí a vzorců, které mezi lidmi pozorují a které mohou být užitečné například pro sociologii. Opět je to v podstatě pokus o pojmenování určitých nadčasových a opakujících se vzorců aplikovaných na pozorování lidské společnosti.

V kořenu náboženského fundamentalismu je rozpoznána tendence vytrhovat část textu například duchovních knih z kontextu. Britský expert na otázky boje s extremismem Haras Rafiq v rozhovoru pro týdeník *Respekt* uvedl, že jistá evropská země, nejmenovaná z důvodu ochrany informací, provedla výzkum mezi vězňenými islamisty a polovina z nich vyšla diagnosticky pod Aspergerovým syndromem.⁵ Breivikovi soudní znalci kromě jiného diagnostikovali taktéž Aspergerův syndrom.⁶ U všech těchto krizových projevů autismu je naprosto nutné zdůraznit, že autistické rysy byly součástí příčin tohoto zla, ale nikdy ne příčinou jedinou a určitě ne tou hlavní. Ve chvíli, kdy dítě s vrozenými autistickými rysy vyrůstá v rozvráceném prostředí a v citové deprivaci, není výchovou podněcováno k rozvoji holistického myšlení a empatii, dále zažívá pro svou zjevně patrnou a snadno zneužitelnou jinakost každodenní těžkou šikanu, výsledkem snadno může být perverzní způsob vztahování se k druhým lidem.

Domnívám se, že určitou formou citové deprivace může být autistické dítě ohrožené tím, že citovost dává najevo jazykem a způsobem, který není třeba pro jeho zrovna NT rodiče srozumitelným a pochopitelným. Rodič má pocit citové odtažitosti dítěte. Ve chvíli, kdy dítě nejeví známky reciprocity citů, může se do jisté míry rodič více stahovat také sám do sebe

⁴ VERMEULEN, Peter. *Autistické myšlení*. Praha: Grada, 2006, s. 12.

⁵ Je to jako být členem gangu. Online. *Respekt*, 2016, 23. 6. Dostupné z WWW: <<https://www.respekt.cz/tydenik/2016/13/je-to-jako-byt-clenem-gangu?srsId=AfmBOor2TOL0v5ZIZLDm78Lx7faDWAJ5DrAvGeuZINRFLNbGtJcBAa1C>> [cit. 2024-09-11].

⁶ MALT, Ulrik. Breivik není monstrum. Online. *Respekt*, 2015, 18. 3. Dostupné z WWW: <<https://www.respekt.cz/tydenik/2016/13/je-to-jako-byt-clenem-gangu?srsId=AfmBOor2TOL0v5ZIZLDm78Lx7faDWAJ5DrAvGeuZINRFLNbGtJcBAa1C>> [cit. 2024-09-11].

a může třeba nějak rezignovat na rozvíjení vzájemného citového vztahu. Je těžké říct, jak může vypadat jiný způsob vyjádření citů u malých dětí. V partnerských vztazích bývá problémem NT partnera, že má pocit citové otažitosti a plochosti autistického partnera, což může interpretovat jako nezáměr o to, jak se cítí, a může to působit značné vztahové rozpory.

Autistického partnera přitom skutečnost, že je jeho partner nešťastný a citově nenaplněný, může vnitřně frustrovat, protože ve skutečnosti si přeje, aby jeho protějšek byl ve vztahu šťastným, ale protože má své limity v bezprostředním vyjádření, může dávat své city najevo například množstvím práce, kterou pro rodinu odvede nebo nějakým svým jiným, třeba uměleckým jazykem či dalším možným jedinečným, sobě vlastním způsobem.

Jak ale vzniká pocit NT lidí, že lidé s autistickými rysy jsou v bezprostřední komunikaci otažití, neprojevují empatii a zájem o prožívání druhého? Kromě jiného způsobu vnímání, například menšího odezírání pocitů z výrazu tváře, jinému očnímu kontaktu či neverbální komunikaci, může člověk s autismem využívat analytické dosazené vzorce k pochopení jednání a postoje druhého člověka, ale potíží je, že ve snaze o bezprostřední vnímání druhého člověka budou vždy a primárně čímsi nepůvodním. Jedinečnost druhého člověka bude ve vnímání značně ovlivněna prizmatem analytické mřížky, aplikací nadčasových vzorců a metod, jak s druhým člověkem hovořit, více či méně se bude z druhého stávat předmět-objekt tohoto způsobu rozvažování. Jenomže druhý člověk je vždy jedinečným a stále se měnícím příběhem, je člověkem dějinným, kterému primárně prizmatem nadčasových analytických vzorců skutečně porozumět ve fenomenologickém smyslu „projasňování“ a přibližování nelze.

Diskuze filosofie se stíny autismu

Různé filosofie se zřejmě vyrovnávají s autistickým myšlením, ale obvykle nazývají problém jiným jazykem. Následující rozvaha je pouze příkladem některých filosofů, kteří autismus, eventuálně lehčí autistické rysy, případně určité odrazy těchto fenoménů v našem myšlení nějakým způsobem pravděpodobně řeší.

Martin Buber v knize *Já a Ty*⁷ předkládá své porozumění podstatě lidského bytí. Lidskému životu rozumí jako setkávání, které se odehrává skrze dvě základní slova „Já–Ty“ anebo „Já–Ono.“ Zatímco skrze modus Já–Ty se odehrává vztah člověka k Bohu, který je nutně dialogický, skrze vztah „Já–Ono“, který je monologickým, se s Bohem není možné setkat, naopak, zde člověk naráží na svou představu protějšku, s nímž se pak nakládá jako s předmětem. Na základě své zkušenosti s některými lidmi s autistickými rysy a zároveň se schopností určité sebereflexe se mi zdá, že i přes tendenci spíše k vnímání Já–Ono jsou leckdy schopni posunu a růstu, pakliže jazyk, kterým jim vysvětlujeme charismata a úskalí autistických rysů, je srozumitelný a promyšlený. V tomto smyslu by filosofie Martina Bubera mohla sloužit jako ideální nástroj k terapii a vysvětlení principiálních potíží ve vnímání či komunikaci s druhými lidmi.

Z hlediska sklonu k rigidnímu myšlení a problému s vnímáním kontextu a souvislostí, celku jevů, lze vyvozovat, že lidé s autistickými rysy mohou vykazovat větší sklon k dogmatickému, metafyzickému či totalistickému myšlení, jehož podstata se vyjeví

⁷ BUBER, Martin. *Já a Ty*. Praha: Kalich, 2005.

v protikladu k myšlení holistickému. Podle mě lze v podstatě říci, že tam kde se filosofie vyrovnává s tímto kontrastem, vyrovnává se s projevy určité formy autismu či autistických rysů. Radim Palouš toto téma rozpracovává v monografii *Totalismus a holismus*,⁸ a nejrůznějšími způsoby je řešeno v řadě dalších filosofických pojednáních. Podobně v Arendtové *Původ totalitarismu*.⁹ V knize *Eichmann v Jeruzalémě*¹⁰ se dle mého názoru mimo jiné řeší v podstatě určitá forma vygradovaného a již zcela perverzního formativního autismu nebo přinejmenším jeho předstírání.

Formativní podtyp Aspergerova syndromu má tendenci k rigidnímu následování pravidel, nemusí jít v principu o špatná pravidla, ale jsou prosazovaná mimo kontext, v podstatě bez empatie a holismu. Setkala jsem se s domněnkou odborníka na sociální terapii autismu, že muži nasazení jako SS v koncentračních táborech snad museli být formativními autisty. V principu se formativní autista může prosadit v oblasti, která bude pro společnost pozitivně přínosná a nebude nijak patologická. Z formativních autistů s kompenzací v intelektu a se schopní sebereflexe mohou být dobří a osobně angažovaní právníci či policisté, kteří ctí étos své profese, úplatek by nepřijali, protože respektují pravidlo, že to není správné. Záleží na kontextu a míře rigidity autistického myšlení. Ovšem otázkou je, nakolik mohl být zrovna Eichmann formativním autistou a nakolik se tak účelově a herecky dokonale prezentoval prostě proto, že si spočítal, že je to jediná cesta, kudy by snad mohl dojít zmírnění trestu.

Heideggerova obava z bytnosti techniky v knize *Věda, technika a zamyšlení*¹¹ například dle mého názoru řeší projevy logicko-technického autismu všude tam, kde se technika a technické systémy zmocňují člověka. Fenomén Gestell je nejenom fenoménem, kterým se projevuje technika, je to fenomén, který udává pokyny člověku. Obava z fenoménu Gestell je obava z bytnosti techniky, z toho, jakým způsobem technika člověka ovlivňuje a jak ho ovlivňovat bude. Alan Turing¹² je příkladem člověka s autismem, který zúročil svou dispozici nejužitečnějším možným způsobem, když skrze svou autistickou kognici vytvořil počítač schopný rozluštit Enigmu a přispěl tak k porážce nacismu. Z toho, co tušíme o autismu, lze říci, že vytvořil stroj, který byl odrazem jeho vlastní přirozenosti, respektive jedné z varianty autistické přirozenosti, protože variabilita v rámci spektra je veliká.

U Turingových strojů trávíme stále více času. Heideggerovu prorockou obavu dnes dokládají exaktní výzkumy, které dokazují změny na mozku měřitelné magnetickou rezonancí u lidí, kteří tráví u počítačů mnoho hodin denně.¹³ Heideggerovými slovy se jich zmocňuje bytnost techniky. Z dalších výzkumů vyplývá, že dnešní generace dětí zaostává v bezprostřední mezilidské komunikaci, umí méně odezírat pocity z tváře druhého člověka. Chlapci závislí na technologiích rezignují na každodenní pracovitě úsilí, mají potíže se

⁸ PALOUSH, Radim. *Totalismus a holismus*. Praha: Karolinum, 1996.

⁹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I–III*. Praha: OIKOYMENH, 1996.

¹⁰ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995.

¹¹ HEIDEGGER, Martin. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2004.

¹² Zpětná historická diagnostika je obtížná, nicméně dle článku v impaktovaném časopise lze v případně dostatečných pramenů konstatovat dostatečně průkazně, že Alan Turing měl Aspergerův syndrom:

O'CONNELL, Henry, FITZGERALD, Michael. Did Alan Turing have Asperger's syndrome? Online. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 28–31.

Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1017/S0790966700007503>> [cit. 2024-09-11].

¹³ Podrobněji se neurologické dopady digitální závislosti rozvádí třeba zde: SPITZER, Manfred. *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host, 2014.

studiem a navazováním vztahů s dívkami. Potěšení jim přináší pobyt v autistické virtuální realitě počítačových her, kde jediné zažívají pocit úspěchu.¹⁴ To vše na úkor hloubky mezilidských vztahů a na úkor schopnosti vnímat druhého člověka jako jedinečný celek, kterému se mohou blížit skrze stále nekončící rozhovor, ve kterém tuším druhého jako tajemství.

Tyto projevy závislosti na technologiích lze pojmenovat jako jistý typ osvojených nepůvodních autistických rysů. V přeneseném smyslu by se dalo říci, že Turing vložil do počítače něco ze své přirozenosti. Člověk, který u jeho stroje tráví mnoho času, přičemž v ranější fázi vývoje mozku v dětském věku je vliv podstatnější, získává zřejmě osvojením postupně některé původní Turingovi vlastnosti, jedná se o jakýsi dálkový odraz a osvojení jeho autistických rysů. Oproti skutečným, dnes diagnostikovaným autistickým rysům se bude jednat o nuanční a latentní projevy těchto rysů. Nicméně kvalitativně budou příbuzné rysům klasického autismu, byť v malé intenzitě.

Friedrich Nietzsche bývá často zpětně interpretován jako člověk s autismem pro některé symptomatické momenty jeho myšlení a lze ho interpretovat také jako proroka nadcházející epochy nihilismu, která přichází poté, co tradiční koncepty evropské metafyziky pozbyly platnosti. Člověk zůstává v prázdnotě po destrukci svého stávajícího „metafyzického“ domova, které docílil pomocí systematické a logické kritiky stávajícího systému v rámci subjekt-objektového rozvrhu, zřejmě za podstatného přispění lidí s určitými autistickými rysy. Pocity osamělosti a vykořeněnosti, které často provází i mimořádně nadané lidi s autismem, potažmo pocity osamělosti, kterou pocítují blízcí lidí s autismem, když jsou konfrontováni s autistickým distančním založením a sklonem k určitému egocentrismu, jako by byly příznačné pro ztracenost individualistického člověka dnešní doby a zároveň celospolečenské klima, jehož hodnotové uspořádání se blíží Nietzscheovu:

„Vyšší než láska k bližnímu jest láska k nejbližšímu a příštějšímu; vyšší ještě než láska k člověku jest mi láska k předmětům a příznakům.“¹⁵ Lidé s Aspergerovým syndromem často konstatují, že se narodili na špatné planetě, necítí se být „doma“ mezi lidmi, lidé o nich velmi často hovoří jako o ufonech. Jedinečnost autistické kognice vyděluje dotyčné k osamělosti, těžko se jim hledá člověk, se kterým by mohli sdílet pojetí svého „autistického vesmíru“. To je ale daň, kterou platí nejen lidé s autismem za pobyt ve společnosti určované subjekt-objektovým rozvrhem a tlakem na výkon se stále větší potřebou specializace, která ve svých důsledcích vyděluje lidi od sebe navzájem do stále oddělenějších světů.

Privaci blízkosti a pocitu domova řeší Anna Hogenová – nelze ji léčit distančním a systematizujícím analyzováním příčin, protože tyto pocity jsou toho následkem. „Jde vlastně o problém blízkosti, to, co je blízké nezprostředkovaným způsobem, to se nemůže stát předmětem, proto je bytí, či tělesné schéma takovým tvrdým oříškem pro myslitele předmětností. Takovými zprostředkováními jsou všechny kategorie, to bezprostřední neumíme uchopit, nejsou k tomu kategorie. Blížkost je tedy problém.“¹⁶ V tomto smyslu by

¹⁴ Fenomén digitální závislosti spolu se širšími společenskými souvislostmi je analyzován třeba zde:

ZIMBARDO, Philip G., COULOMBE, Nikita D. *Odpojený muž: jak technologie připravuje muže o mužství a co s tím*. Praha: Grada Publishing, 2017.

¹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: XYZ, 2015, s. 53.

¹⁶ HOGENOVÁ, Anna. K problematice celku. *E-LOGOS*, 2002, roč. 9, č. 1. Dostupné z WWW: <<https://elogs.vse.cz/pdfs/elg/2002/01/09.pdf>> [cit. 2024-09-11].

Nietzscheho proroctví přicházejícího nihilismu mohlo být interpretováno jako v jistém smyslu autorovo sebeprojekující proroctví narůstajícího autismu dnešní společnosti.

Společnost adorující měřitelný výkon neprodukuje pouze superschopné nadčlověky, ale také lidi, kteří v kontrastu k nim neuspějí. Jako příklad lze uvést fenomén především japonských hikikomori, nutno ovšem upřesnit, že hikikomori se vyskytuje v podstatě všude ve světě. Odhaduje se, že v Japonsku žije až jeden milion převážně mužů, kteří z více možných příčin (traumata, šikana, sociální vyloučení), ale zřejmě primárně kvůli pocitu neúspěchu v japonské výkonové společnosti žijí tak, že odmítají třeba několik let vyjít ze svého pokoje, s nikým nekomunikují, žijí většinou ve virtuálním prostředí počítače a i přes usilovnou snahu svých blízkých, kteří je jednak živí a pak se za něco většinou před světem stydí a nemluví o nich, nejsou schopni ze svého pokoje – natož na ulici – vyjít.¹⁷

Tlak na výkon je značně definován skrze v přeneseném smyslu slova „autisticky“ a matematicky měřitelné hodnoty (počet bodů u přijímacích zkoušek, množství vydělaných peněz apod.) a v důsledku toho dělá z člověka kolečko, předmět, které má plnit účel v rámci například výkonového zadání firmy, kde pracuje. Mimo jiných příčin i tento tlak dělá z hikikomori lidi, kteří se chovají, jako by byli autističtí, přitom se s autistickou dispozicí nemuseli vůbec narodit. Je to důsledek zmocnění se člověka systémem, který je určen tlakem na výkon a přemocňováním, které souvisí s nadvládou subjekt-objektové, svým způsobem autistické figury našeho myšlení.

Tématem hermeneutické filosofie je hledat možný nárok na univerzalitu, o který by bylo možné opřít poznání duchovnědy. Zatímco přírodověda – exaktní věda – hledá nadčasové, objektivní souvislosti přírody, které platily stejně v antice jako dnes, duchovněda hledá opěrný bod z pozice, ze které by mohla hovořit o dějinném člověku, jehož jazyk, rozumění, hodnoty, náboženské a filosofické vyjádření prochází neustálou proměnou a získává pokaždé jiné vyjádření skrze jedinečnost toho kterého člověka. Hypotézu tendence k jinému vnímání času u lidí s autistickými rysy – zřejmě sklon k hledání nadčasových souvislostí a stále stejně platných vzorců – bychom mohli rozšířit o přesmyčku, že filosofická hermeneutika hledá způsob, jak hledat porozumění pro dějinného člověka v přeneseném smyslu slova neautisticky. V tomto smyslu by se Gadamerova hermeneutika také vyrovnávala se sklonem myšlení každého z nás k určitému autismu a nabízí cestu, jak tuto kulturní tradici našeho myšlení postupně projasňovat.

Jak pomoci lidem s autismem a NT lidem nalézt své místo

Zdá se zjevné, že se každý člověk rodí s nějakou mírou vrozené dispozice, následně je silně ovlivněn výchovou, kulturou a lidmi, kteří ho uvádí do života, a v podstatě panuje mezi lidmi spíše shoda na pocitu, že do těchto daností vstupuje vědomí člověka jako svobodné a jednající bytosti, která tyto danosti ve větší či menší míře formuje. Nemocí našeho myšlení je to, že často komplikujeme sobě navzájem cestu k přijetí vlastní jedinečnosti a našeho životního zadání tím, že nejen naše vrozené dispozice někdy srovnáváme, poměrujeme a naši hodnotu pak odvozujeme možná trochu autisticky například od jakéhosi matematického čísla, které by mělo určovat naši inteligenci.

¹⁷ HÖSCHL, Cyril. *Hikikomori není japonský fenomén. V extrémní sociální izolaci žijí lidé po celém světě*. Online. 2022. Dostupné z WWW: <<https://dvojka.rozhlas.cz/cyрил-hoschl-hikikomori-neni-japonsky-fenomen-v-extremni-socialni-izolaci-ziji-8677668>> [cit. 2024-09-11].

Vyjádření inteligence člověka skrze číslo je značně neúplnou a problematickou redukcí. Jako zdaleka šťastnější definici považuji tu, že inteligence je soulad mezi schopností a iniciativou. V tomto smyslu, může být každý člověk inteligentním, pakliže rozpozná dobře své místo, kde může nejlépe zúročit své nadání a přednosti, a mimo to si nedělá iluze ani o stinných stránkách své osobnosti. Společnost složená ze samých takto inteligentních lidí by byla šťastnou společností.

Základním východiskem pro pomoc lidem s autistickými rysy a NT lidem nalézt v tomto smyslu své místo bude výše zmíněná definice inteligence. Lidé s autistickými rysy mohou nalézt své uplatnění spíše tam, kde společnost docení nadčasové, možná „metafyzicko-cyklické“ exaktní myšlení, respekt k dodržování pravidel, porozumění technickým systémům, silnou vášeň a soustředěnost, cit pro detail. Někteří lidé s autismem žijí natolik ponoření do světa svého zájmu, že o interakce s druhými lidmi ani nestojí, v tom případě by je NT lidé měli nechat být, ať jsou sami sebou, pokud jim to tak vyhovuje.

Pakliže bude člověk s autistickými rysy pociťovat osamělost a bude se chtít přiblížit blíže druhým lidem, podle mě je cesta taková, že mu NT lidé díky destigmatizaci autismu, které by mohla významně napomoci proměna současného vědeckého diskurzu, ulehčí pojmenování svých autistických rysů, což značně ulehčí bezprostřední mezilidskou komunikaci. Kognitivně-behaviorální nácviky komunikace, kdy se člověk s autistickými rysy snaží imitovat komunikace NT lidí může být funkční pro komunikaci s lidmi na veřejnosti, při shánění práce, bydlení a podobně, ale tématem těchto nácviků nemá být oprava pervazivní vývojové poruchy, ale učení převažujícího NT jazyka.

V případě blízkých, například partnerských vztahů je podle mě vhodnější místo požadavku na kognitivně-behaviorální divadlo o předstírání rysů NT lidí, umožnit člověku s autistickými rysy být více sám sebou. V praxi to může vypadat třeba tak, že v partnerském vztahu namísto simulace porozumění, gest, tónu hlasu a imitace empatie, u které NT člověk stejně v blízkém vztahu může vycítit, pokud by byla naučená a nepůvodní, může vést k bližšímu projasnění a vzájemnému porozumění to, když člověk s autismem pojmenuje svou nejistotu a naučí se ji přeformulovat ve vážně míněnou otázku.

NT partnerovi pomůže, když se naučí číst projevy zájmu v jiném jazyce třeba skrze prostou skutečnost snahy o porozumění, i když výsledky nemusí být hned vidět. Projevená snaha může mít třeba více materiální charakter nebo být vyjádřena jinak než bezprostředním neverbálním emocionálním výrazem, třeba uměleckým způsobem. Ohledně toho, jak moc bude člověk s autistickými rysy odpojený do světa svých vášní, bude jedním tématem střetu časový konflikt „vášni“ člověka s autismem. Pokud NT člověk vnímá zájmy člověka s autistickými rysy jako smysluplné, snáze se smíří s tím, že si pravděpodobně často bude připadat jako „vyšoupuť na vedlejší kolej“.

Pro NT člověka může být bližší interagování s člověkem s autistickými rysy podnětné v tom smyslu, že ho nutí k co nejpreciznějšímu verbálnímu pojmenování svého vnitřního světa, možná onoho Augustinova *vnitřního slova*, protože člověk s autistickými rysy to, co je za slovy, méně vycítí. NT člověka toto verbalizování může přivádět k lepšímu porozumění sobě samému a možná k hlubší introspekci, pojmenuje si věci, které měl třeba více v podvědomí. V neposlední řadě kontakt s jinakostí, případně s jinou kulturou provokuje člověka vždy k pohledu na sebe samého z jiné perspektivy, přibližuje ho to k podstatným

a základním filosoficko-antropologickým otázkám, například „Kdo jsme vůbec my lidé? Kde se berou naše hodnoty? Jak si vůbec rozumíme v řeči?“.

Lidé s autistickými rysy se poměrně často snaží porozumět věčně proměnným sociálním situacím prizmatem analytických vzorců, skrze které se snaží porozumět určitým zákonitostem sociálního života. Tyto vzorce v osobních vztazích sice do podstatné míry zastírají podstatu druhého člověka, mohou však pojmenovávat vcelku trefně obecné tendence, i když trochu zvláštním jazykem. V mezilidské komunikaci může člověk s autistickými rysy druhému velmi upřímně vyjevovat své závěry z analytických pozorování a kritických souvislostí, v čem je NT takový nebo jiný.

V tomto smyslu nemusí být od věci, když se člověk s autismem snaží přibrzdit svou leckdy nekonstruktivní a někdy až zbytečně zraňující upřímnost, na druhou stranu NT člověk díky tomu může získat onen pohled z jiné perspektivy, který mu může pomoci lépe porozumět. V neposlední řadě pomůže, když se NT člověk naučí od člověka s autistickými rysy se méně urážet a nebrat si vše tolik osobně, což je charisma některých lidí s autismem. Když člověku s autistickými rysy NT člověk logicky a polopaticky vysvětlí, v čem a proč se mu zdá, že se zachoval špatně, pokud to bude mít pro něj srozumitelnou logiku, leckdy daný podnět bez urážky akceptuje.

V naprosto obecné rovině lze říci, že abychom byli šťastnou společností dle výše uvedené definice inteligence jakožto souladu mezi schopností a iniciativou, měli bychom o nadčasových, exaktních věcech mluvit nadčasovým a exaktním způsobem, ale ve chvíli, když se budeme snažit přiblížit projasnění fenoménu dotýkajícího se druhého člověka a jeho duševního života, případně dalších fenoménů podléhajících času, například dějinné situaci člověka, potřebujeme jiný způsob, jak se těmto jevům přiblížit, než skrze nadčasové analytické vzorce, potřebujeme fenomenologické projasnění. Podstatou stále nekončící snahy o emancipaci duchovědy z přírodovědeckého diktátu současného převažujícího vědeckého diskurzu je zřejmě rozdílnost v jazyku, který odráží rozdílnost ve vnímání času. Exaktní věda hledá nadčasové vzorce, duchověda hledá způsob, jak porozumět dějinnému a neopakovatelnému člověku, cestu k čemuž nabízí například Gadamerova hermeneutika.

V tomto smyslu bude naše společnost inteligentnější ve smyslu souladu mezi schopností a iniciativou, pokud budeme umět lépe rozlišovat, zda o tom kterém jevu máme hovořit spíše nadčasovým, či dějinným způsobem, eventuálně se pokusit tyto úhly pohledu syntetizovat. Touto optikou je třeba, například při léčení duševní nemoci spolu s příběhem dotyčného člověka a vlastní sebereflexí, zpracovávat závěry objektivistických výzkumných metod směrem k předporozumění jedinečnému a neopakovatelnému dějinnému člověku. Na druhou stranu by například mohlo pomoci, pokud by diktát řízení univerzity a metod výzkumu nelimitoval duchovědu metodologickými postupy a kvantifikováním vědy z pozice přírodovědy, protože hledá cestu k porozumění svých fenoménů jinou cestou než exaktní věda a dějinně zaměřené vědce tento diktát leckdy frustruje.

Přirozenost člověka je do určité míry daná vrozeně, geneticky, a do určité míry je ohebná výchovou a vzděláváním. Domnívám se, že sklon spíše k nadčasovému či dějinnému myšlení je do určité míry dán přirozenou dispozicí či talentem, ale podstatným způsobem ho lze také rozvíjet v závislosti na kultivaci daného způsobu myšlení. Pakliže chceme rozvíjet porozumění exaktní vědě, začínáme u rozvíjení matematických představ. K tomu, abychom

rozdíjeli dějinné myšlení, potřebujeme rozvíjet fenomenologické holistické a celostní porozumění skrze příběhy, literaturu, umění, dále vnímání a empatii v bezprostředních rozhovorech s druhými.

Obojí způsob myšlení by měl být ve vzájemné rovnováze. Je otázkou, nakolik současné vzdělávání například na základních školách nabízí tuto rovnováhu, protože je nutné uvažovat o rozdílu mezi rámcovými vzdělávacími programy a realitou českého školství. Frontální výuku by mělo nahrazovat co nejvíc projektového vyučování, s dětmi by se měl skutečně a opravdově vést dialog. Hejného matematiku by se děti měly učit od sebe navzájem a společným nasloucháním a přemýšlením, měl by se klást důraz na osobnostní výchovu a vzdělávání k demokracii, umělecké výchovy by měly dávat prostor skutečně tvůrčímu a individuálnímu vyjádření dětí. Některým učitelům se toto daří více, většinou však méně, také kvůli celkové přetíženosti českého školství. Navíc je nutné zahrnout do úvahy i skutečnost, jakým způsobem dnešní děti tráví volný čas s ohledem na dobu trávenou u počítače či telefonu, jakým způsobem tato skutečnost ovlivňuje výchovu dětí v rodinách.

Způsob, jakým rozvíjíme děti od jejich narození dnes, dle mého názoru více akcentuje rozvoj nadčasového a exaktního myšlení oproti myšlení dějinnému, které se projevuje jednak ve schopnosti empatie a porozumění jinakosti v bezprostřední lidské komunikaci, v porozumění druhému člověku skrze nekončící rozhovor a hledání otázek, které nám pomohou se druhému přiblížit a dále podstatným způsobem určují naši schopnost porozumět naší dějinné situaci, rozpoznávání dobra a zla ve světě a definuje nám směr, kterým bychom měli upnout sílu v občanské angažovanosti. Současná výchova dětí především kvůli těsnému sepětí s bytností techniky spíše do určité míry přispívá k rozvíjení nadčasově-autistických rysů myšlení. Výsledkem je skutečnost, že to, co se nám jako pod lupou ukazuje v případě lidí s autismem a autistickými rysy, se dotýká podstatným způsobem celku naší společnosti. Jinak řečeno, skoro každý z nás je dnes v něčem autista.

Pomoci lidem s autismem nalézt své místo tedy můžeme tak, že začneme u toho, že překročíme současný vědecký diskurz a zavedeme pojmenování, které původněji popisuje jinakost autismu, například výše zmiňované návrhy autokosmičtí či alachroničtí lidé. Za další je nutné si uvědomit, že žijeme ve společnosti, která v nás posiluje rozvíjení nadčasově-exaktního myšlení na úkor dějinného, a tedy, že určitými autistickými rysy disponuje podstatná část populace.

Emancipaci lidí s autistickými rysy pomůžou NT lidé tím, že se naučí rozpoznávat určité autistické rysy sami u sebe a také je bez negativní konotace takto budou pojmenovávat. Mezi kolegy učiteli, kteří pracují s dětmi s autistickými rysy, se setkávám například s takovýmto konstatováním: „Mám ráda neměnný systém a pořádek, v tomhle jsem trochu autista.“ Kromě toho, že je to zdravě seberefektivní, pomáhá to postupně destigmatizovat autismus jako postižení, protože to je běh na dlouhou trať. Cílem je soužití lidí v duchu hesla daseinsanalýzy: „Být sám sebou a neztratit druhé – být spolu s druhými a neztratit sám sebe.“¹⁸

(konec)

¹⁸ Úvodní slovo. Online. DA-psychotherapie. 2024. Dostupné z WWW: <<https://www.da-psychotherapie.cz/psychotherapie-daseinsanaliza-potize-krize-deprese-uzkost-pomoc>> [cit. 2024-08-30].

SEZNAM LITERATURY

ARENDDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalítě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0549-6.

ARENDDT, Hannah. *Původ totalitarismu I–III*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom: porucha sociálních vztahů a komunikace*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0193-9.

BARON-COHEN, Simon. *Věda zla: nová teorie lidské krutosti*. Brno: Emitos, 2014. ISBN 978-80-87171-37-0.

BUBER, Martin. *Já a Ty*. Praha: Kalich, 2005. ISBN 80-7017-020-4.

GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-43-7.

HEIDEGGER, Martin. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-083-1.

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: XYZ, 2015. ISBN 978-80-7505-140-0.

PALOUŠ, Radim. *Totalismus a holismus*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-281-8.

PAYNE, Jan. *Hermeneutická etika: jeden filosofický pokus o setkání s lidskou bytostí*. Praha: Triton, 1995. ISBN 80-85875-07-1.

SPITZER, Manfred. *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7294-872-7.

THOROVÁ, Kateřina. *Výjimečné děti – Aspergerův syndrom*. Praha: APLA, 2007.

VERMEULEN, Peter. *Autistické myšlení*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1600-3.

ZIMBARDO, Philip G., COULOMBE, Nikita D. *Odpojený muž: jak technologie připravuje muže o mužství a co s tím*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-247-5797-1.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

HERWIG, Czech. Hans Asperger, National Socialism, and “race hygiene” in Nazi-era Vienna. Online. *Molecular Autism*, 2018, roč. 9, č. 29. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1186/s13229-018-0208-6>> [cit. 2024-09-11]. ISSN 2040-2392.

HOGENOVÁ, Anna. Jinakost jako fenomén dneška. Online. *PAIDEIA*, 2019, roč. XVI, č. 1–2. Dostupné z WWW: <<https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/1534/1172>> [cit. 2024-09-11]. ISSN 1214-8725.

HOGENOVÁ, Anna. K problematice celku. *E-LOGOS*, 2002, roč. 9, č. 1. Dostupné z WWW: <<https://elogos.vse.cz/pdfs/elg/2002/01/09.pdf>> [cit. 2024-09-11]. ISSN 1211-0442.

HOGENOVÁ, Anna. Privace a její úloha v myšlení. Online. *PAIDEIA*, 2011, roč. 8, č. 2–3. Dostupné z WWW: <<https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/1785/1364>> [cit. 2024-09-11]. ISSN 1214-8725.

HÖSCHL, Cyril. *Hikikomori není japonský fenomén. V extrémní sociální izolaci žijí lidé po celém světě*. Online. 2022. Dostupné z WWW: <<https://dvojka.rozhlas.cz/cyril-hoschl-hikikomori-neni-japonsky-fenomen-v-extremni-socialni-izolaci-ziji-8677668>> [cit. 2024-09-11].

MALT, Ulrik. Breivik není monstrem. Online. *Respekt*, 2015, 18. 3. Dostupné z WWW: <<https://www.respekt.cz/tydenik/2016/13/je-to-jako-byt-clenem-gangu?srsId=AfmBOor2T0L0v5ZIZLDm78Lx7faDWAJ5DrAvGeuZINRFLNbGtJcBAa1C>> [cit. 2024-09-11].

O'CONNELL, Henry, FITZGERALD, Michael. Did Alan Turing have Asperger's syndrome? Online. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 28–31. Dostupné z WWW: <<https://doi.org/10.1017/S0790966700007503>> [cit. 2024-09-11]. ISSN 2051-6967.

Je to jako být členem gangu. Online. *Respekt*, 2016, 23. 6. Dostupné z WWW: <<https://www.respekt.cz/tydenik/2016/13/je-to-jako-byt-clenem-gangu?srsId=AfmBOor2T0L0v5ZIZLDm78Lx7faDWAJ5DrAvGeuZINRFLNbGtJcBAa1C>> [cit. 2024-09-11].

Slovník cizích slov. Online. 2024. Dostupné z WWW: <<https://slovník-cizich-slov.abz.cz>> [cit. 2024-09-11].

Úvodní slovo. Online. DA-psychotherapie. 2024. Dostupné z WWW: <<https://www.da-psychotherapie.cz/psychotherapie-daseinsanalyza-potize-krize-deprese-uzkost-pomoc>> [cit. 2024-08-30].

10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí. Online. Př. n. 1. Dostupné z WWW: <<https://mkn10.uzis.cz>> [cit. 2024-09-11].

(Mgr. Adéla Dluhošová je studentkou doktorského studia filosofie na UK Pedagogické fakultě.)